

Puskás Attila: Egyedül a szeretet.
Metszetek Hans Urs von
Balthasar teológiájából

Szent István Társulat, Budapest, 2025.

Hans Urs von Balthasar (1905–1988) egyike a 20. század azon teológiai zsenijeinek, akik inspiráló ereje több évtized alatt sem lanyhult. Bizonyítja ezt Puskás Attilának, a PPKE HTK dogmatikaprofesszorának új könyve is: *Egyedül a szeretet. Metszetek Hans Urs von Balthasar teológiájából*. A szerzőt több évtizedes kapcsolat fűzi a svájci teológushoz, hiszen a terjedelmes kötet nem előzmény nélküli. Puskás Attila ugyanis 2012-ben publikálta a *Megismertük és hittük a szeretetet* c. könyvét (*Metszetek Hans Urs von Balthasar szeretetteológiájából* alcímmel). A jelen mű ez utóbbi könyv jelentősen kibővített változata. A két könyv címe hasonló, nem véletlenül: utalás ez a balthasari *oeuvre* meghatározó gondolatára, amely nem más, mint Isten önküresítő szeretete, amely Jézus Krisztus életében, halálában és feltámadásában tárul fel számunkra.

Mint az előszóban írja a szerző, már az első kiadás esetében szeretet volna azt kiegészíteni egyéb, szintén fontos témákkal, mint filozófia és teológia viszonya, misztika és spiritualitás, történelemteológia, teológiai antropológia, szentháromságtan. Az első kiadás tizenhárom írása így kilenc másikkal gazdagodott, melyek eredetileg külön tanulmányokként láttak napvilágot.

A tanulmányok sorrendje a szisztematikus teológia traktátusainak rendjét mintázza. Az első írások témái a fundamentális teológiát érintik, mint a filozófia helye a teológiában. Utána következik a balthasari teremtetsteológiát vizsgáló írás, majd egy kismonográfiának is beillő rész, melynek témája a szótérioló-

gia és a krisztológia (*A dráma főszereplője: Krisztus, a megváltó* címmel). Ezt követik a Szentlélekkel, az egyházzal, a vallások teológiájával kapcsolatos írások, valamint egy tanulmány az eszkatológia témájában. Szintén e kötet újdonsága a két svájci teológus, Karl Barth és Hans Urs von Balthasar párbeszédéről szóló írás.

A balthasari krisztológiát tárgyaló rész és annak résztanulmányai alapján kibontakozik az, ami a balthasari krisztocentrikus teológiának is a központi eleme, a kenózis és ennek a szentháromságos alapja. A könyv tanulmányai a krisztológia ma is vitatott kérdéseit érintik: Jézus küldetéstudata és tudása, hite. Puskás Attila több ponton továbbviszi a balthasari gondolatot olyan értelemben, hogy nem pusztán bemutatja a vizsgált teológus munkásságát, hanem kritikai módon is vizsgálja, így például a Jézus hitéről írtakat a későbbi tanítóhivatali megnyilatkozás fényében magyarázza, értelmezi. Szintén rendkívül érdekes, ahogyan Puskás Attila rámutat, egy-egy balthasari gondolatnak hogyan forrása Adrienne von Speyr spirituális intuíciója.

Ezek a tanulmányok valójában már nem is csak metszetek, mélyfúrások: segítségükkel szinte komplett bevezetést kapunk a bázeli teológus életművébe. Reméljük, hogy Puskás Attila tovább folytatja a balthasari életmű kutatását; talán csak a teológiai antropológia kérdéseinek – életállapotok, nemek teológiája – bővebb tárgyalása hiányzik, hogy a teljes balthasari teológiát bemutató monográfia létrejöhessen. Reméljük, erre is sor fog kerülni, de addig is – Puskás Attila munkássága nyomán – Balthasar talán a magyar nyelven leginkább ismert és tanulmányozható 20. századi teológus.

Deák Viktória Hedvig OP

Erich Zenger: *Ha Isten segít, a falon is átugrom. Zsoltármagyarázatok 1.*

Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2023. (ford. Németh Attila)

Erich Zenger: *Hadd ébresszem a hajnalt. Zsoltármagyarázatok 2.*

Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2024. (ford. Németh Attila)

Erich Zenger: *Arcodat keresem, Uram. Zsoltármagyarázatok 3.*

Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2024. (ford. Németh Attila)

A német származású kutató és pap, Erich Zenger (1939–2010) munkáiban példaértékű módon ötvözi a biblikus kutató szakmai precizitását és a hívő igyekezetét a helyes istenkapcsolat és imaélet kialakítására. Zenger elsősorban zsoltárokhoz írt kommentárjai és az erőszak Istene témájában megjelent számos publikációja révén vált nemzetközi szinten is elismertté. E kutatói és hívői igyekezet egyik szegmense a magyarul is megjelent négykötetes munka – *Ha Isten segít, a falon is átugrom; Hadd ébresszem a hajnalt; valamint az Arcodat keresem, Uram!* (a negyedik kötet *A bosszú Istene? Bevezetés az ellenségzsoltárok értelmezésébe*, az ismertetést lásd *Sapientiana* 18 [2024/2] 139–141.) –, mely az eredetileg a *Christ in der Gegenwart* című hetilapban megjelent zsoltárértelmezések átdolgozott gyűjteménye.

Zenger munkásságnak legfőbb célja, hogy lebontsa a Zsoltárok könyvében és általában véve az egész Ószövetségben megjelenő többévszázados félreértelmezett kliséket. Felhívja az olvasó figyelmét a zsidóság és a kereszténység közötti folytonosság tagadásának értelmetlenségére. Kritikája, hogy a zsoltárokat sokan mindössze a kereszténységet megelőző zsidó imaszövegeknek tekintik,

a Biblia első részét pedig alaptalanul a peroratív jelzőként is értelmezhető „ő szövetségként” aposztrofálják. Ehelyett írásaiban következetesen javasolja az „Első Szövetség” megnevezés alkalmazását a héber Bibliára. A négykötetes munkája során Erich Zenger a következő átfogó célt tűzte ki: az Első Szövetség zsoltárait elsősorban a maguk valóságában közelítsük meg, figyelve a zsoltárok irodalmi szerkezetére, felfedezhető történelmi hátterére és sajátos nyelvezetére. Zenger mindenik zsoltárhoz gondos fordítást készített, melyet a magyar fordítás is nagyszerűen megőrzött, ezáltal úgy olvashatjuk őket, hogy azok költői szövegekként és az Istenbe vetett bizalom imájaként jelenjenek meg a kortárs olvasó számára. A szerző célja tehát a zsoltárok teológiai mélységeinek feltárása a kortárs olvasó számára, hogy ezáltal a zsoltárok imává váljanak, ahogyan eredetileg is egyéni vagy közösségi imaként az élő, mélyen megélt Isten-ember kapcsolatot voltak hivatottak szövegbe foglalni.

Ennek megfelelően az első kötet (*Ha Isten segít, a falon is átugrom*) egy átfogó bevezetőt kínál a zsoltárokhoz, a különböző műfajokhoz, melyekkel a Zsoltárok könyvében találkozunk. E nagyszerű bevezetőből két gondolatot szeretnék kiemelni, melyekkel ritkán vagy egyáltalán nem találkozunk a zsoltárokról írt könyvekben. Az első gondolat a zsoltár szerepe az egyház és a keresztények életében, vagyis a zsoltárok mint „szakadékok és hidak az egyház és zsidóság között” (18.). Ezzel kapcsolatban Zenger tudatosítani szeretné a keresztény (katolikus) hívekben, hogy a zsoltárok „mindenekelőtt az ókori Izrael imádságai voltak – és azok is maradnak a világ végezetéig” (18.). Ezen a gondolatmeneten továbbhaladva kiemeli: „Évezredes történelme során Izrael nem utolsósorban a zsoltárok recitálása és továbbadása által őrizte meg identitását, még az egyházak és a keresztény hatóságok okozta szenvedései közepette

is. A zsidók a gettókban és a koncentrációs táborokban is a zsoltárokat imádkozták, mert azokban az emberi méltóság és Istennek az Ő népével kötött örök szövetsége tanújelét látták” (18.). Ennek megfelelően hangsúlyozza, hogy az egyház két feltétellel imádkozhatja hitelesen a zsoltárokat „Auschwitz után is”. Egyik teológiai alapfeltétel, hogy a zsoltárok imádkozása által szolidaritást vállalunk a zsidó néppel, ami több mint egy évtizeddel Zenger írása után ma is kiemelten aktuális. Zenger hangsúlyozza, hogy az „egyház mindig Izraellel együtt, soha nem Izrael ellenében »Isten népe!« (19.), vagyis az egyház történetében olykor előtérbe kerülő felfogás, mely szerint az egyház az „igazi” és „tulajdonképpen Izrael”, „sem biblikus értelemben nem legitim, sem teológiailag nem támasztható alá” (19.). A zsoltárok „lírai énje” tehát magába foglalja a zsidóságot és a kereszténységet egyaránt. Második alapfeltétel, hogy a zsoltárok recitálása/imádkozása az egyházban arra emlékeztet minket, hogy „a Zsoltárok könyvének gyűjteménye Jézusnak és az első keresztényeknek is az »imakönyve« volt. A zsoltározzal tehát kifejezetten »igent« mondunk zsidó eredetűnkre és arra a zsidó örökségre, amely az egyház kezdete óta itt van velünk” (19.).

A második gondolat, amit szeretnénk kiemelni Zenger bevezetőjéből, az a zsoltár mint ima hangsúlyozása, mely során a zsoltárok – mind az egyéni, mind a közösségi zsoltárok – a konkrétan megélt istentapasztalatok eredményei. A zsoltár műfaji leírásánál kitér arra, hogy a zsoltárok egyszerre retorikus és poétikus versek. A zsoltárok párhuzamos szerkesztésmódja – például a *parallelismus membrorum* – adja, hogy nem csupán a sémi nyelvekre jellemző ismétlés része, mellyel több oldalról járják körül ugyanazt a gondolatot, hanem egyben az emberi légzés nyugodt tempójához hasonlítható retorikai alapritmust ad számunkra a szöveg. Ezáltal

megérthetjük a zsoltár egyik célját, amit a szerző úgy értelmez, mint a „másokkal együtt Isten színe előtt végzett beszélgető ki-be légzés” (32.). A zsoltár nyelvi sajátosságait összefoglalva kiemeli a zsoltárokból megjelenő képek jelentőségét, mely szerint „a képi nyelv teremti meg tehát annak a lehetőségét, hogy a zsoltárokat újra meg újra más-más módon fedezhessük fel, élhessük meg – hiszen a képek sosem meríthetők ki teljesen” (33.). Végül kitér az „és” kötőszó (héberül a *waw*) sokféle jelentésére – például „mégis, sőt, tehát, továbbá, de” –, ami által a héberben használt rövid mondatok kapcsolatát magának az olvasónak/hallgatónak kell megteremtienie. Ez egy újabb eszköz, ami által a zsoltár nem hagyja az olvasót/hallgatót a passzív, felszínes olvasói/hallgatói szerepben, hanem bevonja a zsoltár világába, és érzelmeit szólítja meg, vagyis ma is megélt imává válik. Zenger szerint a zsoltár ezáltal „énünket akarja mozgásba hozni, hogy a zsoltárokból önmagunkra leljünk rá: vágyainkra és félelmeinkre, szenvedéseinkre és reményeinkre” (33.), ezért is tér ki a későbbiekben többször is arra, hogy a zsoltárok valójában „dinamikus nyelvi történések”.

Az első kötet bevezetőjét egy általános bevezetőként érdemes tekinteni mind a négy kötethez. Az első kötet további részei fejezetenként három-négy zsoltár elemzését tartalmazza mindig ugyanazt a struktúrát követve – fordítás, bevezetés és elemzés. Ezek a fejezetek a zsoltárok ismert témáit mutatják be olvasmányosan és közérthetően, mint például panasz és hálaadás, Isten népe, élet a nép történelmében, a szegények helyzete, de kitér arra a megkerülhetetlen gondolatra is, hogy az Úr a Föld és akik rajta élnek, valamint az istenmisztika is megjelenik a témák között.

A második kötet (*Hadd ébresszem a hajnalt*) bevezetőjében a szerző külön kitér a kánoni sorrendre, vagyis a zsoltárok könyvének

tudatos felépítésre, hangsúlyozva a sorrend fontosságát és a precíz szerkesztői munkát mögötte. Egyik kiemelt téma ebben a bevezetőben Izrael és az egyház misztikus élet-rajza. Az első fejezet mögött hangsúlyt kapott teológiai szándék itt is érvényesül, méghozzá Dávid alakján keresztül, aki nem csupán az ókori Izrael kiemelt alakja mint király és a hagyomány szerint a zsoltárok szerzője, hanem az egyház egyik központi tanításának, a messianizmusnak is a kulcsszereplője. Ebben a részben érinti a liturgia- és teológiatörténet egyik érdekes tényét is, hogy a zsoltárok jelentették az imát nemcsak Jézus számára, de az ősegyház számára is a 4. századig, mert addig nem is találunk közvetlenül Jézus Krisztust megszólító imát az egyház liturgikus gyakorlatában. Ilyen értelemben az ősegyház „hű maradt a zsidó gyökereihez: az imákat nem Jézus Krisztushoz intézik, hanem Istenhez; ahol kifejezetten ki akarták emelni az ima krisztológiai jellegét, ott úgy fogalmaztak: »Krisztus által Istenhez«” (22.). Mindebben az egyház Jézus Krisztust követte: „Így tett Jézus is Dávid-követőként imádkozva, mint ahogy Izrael is így tesz mind a mai napig. És így módon, kéz a kézben Izraellel, Dávid-követőként kell imádkozniuk a keresztényeknek is a zsoltárokat, Jézussal *együtt* Isten országa eljövételének reményében” (21.).

A szerző a második kötetben is két-négy zsoltárt kiválasztva mutatja be a zsoltárokban előforduló teológiai témákat. A kötet első fele az ókori Izrael hitvallásának, történelmének főbb gondolatait – mint például a teremtés, Sion, Isten országa vagy a kivonulás – járja körül. Ezt követik az egyén és a közösség „hétköznapi” megélt tapasztalatai, mint például a szenvedés és a panasz („kiáltás a mélyből”), a bűnök bocsánata, élet és halál, az istenközelség tapasztalata. A kötet végén a bibliai zsoltároskönyv utószavaként a nem kanonikus 151. zsoltárt mutatja be nekünk Zenger. A kánoni 150 zsoltáron kívül a

Septuaginta (a Biblia ókori görög fordítása) és a qumráni iratok közt megtalált zsoltárgyűjtemény egy 151. zsoltárt is megőrzött, melyet a szerző a következőképpen mutat be frappánsan „a 151. zsoltár nem pusztán értékes tanúja a korai zsidó zsoltárteológiának, hanem lezáró »reklám« is: Dáviddal együtt és Dávidhoz hasonlóan az »ő« zsoltárai révén elvarázsolni a Földet és Istent” (199.). A 151. zsoltár segítségével egy bevezetőt is kap az olvasó a második szentély időszakának összetett zsoltárteológiájába, a zsoltárok elrendezése mögött meghúzódó tudatos szerkesztői munkába és annak dinamikus, folyamatosan fejlődő imagyakorlatába. A szerző meglátása szerint mindennek a zsoltárok imádkozása által mi is örökösei vagyunk.

A harmadik kötet (*Arcodat keresem, Uram!*) az előző kötetekhez hasonlóan több teológiai témát mutat be választott zsoltárok által. Zenger az istenkeresés különböző formáit és igyekezeteit kívánja a választott zsoltárok által feltárni: Isten a sötétségben (panasz mint az istenkeresés eszköze), az isteni igazságosság, az istencsoda, az istendicséret, Isten uralma. A választott zsoltárok által folyamatosan visszatér az első kötet bevezetőjében részletesen tárgyalt definícióhoz, mely szerint a zsoltárok imák, melyek az egyének és a közösség által megélt különböző tapasztalatok hatására íródtak, és amelyek recitálása által a mai ember is bármilyen érzelmét, tapasztalatát – örömet, félelmét, kétségbeesését, istendicséretét – Isten elé viheti. A zsoltár mint „dinamikus nyelvi történet” a mindenkori ember, zsidó vagy keresztény istenkeresését és istentapasztalatát teszi lehetővé. Zenger meggyőződése szerint az ókori Izrael zsoltárait mint zsidó-keresztény imákat recitálhatjuk, „hiszen a keresztény zsoltározó számára az ószövetségi Dávid mellé odakerül az újszövetségi Jézus – Jézus azonban (sok mai keresztény vélekedéssel ellentétben) nem váltja le Dávidot. Hiszen a »Dávid-zsoltáro-

kat« imádkozta, és nem akarta azokat saját zsolttáraival helyettesíteni” (*Ha Isten segít, a falon is áttugrom*, 29.).

A napokban emlékezett meg az egyház és XIV. Leó pápa a hatvan évvel ezelőtt megjelent, a II. Vatikáni Zsinat egyik legkisebb, de jelentőségét tekintve kiemelkedő dokumentumáról, a *Nostra Aetate* kezdetű zsinati nyilatkozatról az egyház és a nem keresztény vallások (benne a judaizmus) kapcsolatáról. A *Nostra Aetate* nyilatkozat gyökeresen megváltoztatta az egyház és a zsidóság viszonyát, elindítva a zsidó-keresztény párbeszédet és egymáshoz fordulást. Zenger zsolttárelemzéseinek ennek a kapcsolatnak a fontosságát hangsúlyozzák. Ezen túlmenően konkrét bibliai alapokra helyezi a zsidó-keresztény párbeszédet rámutatva arra, hogy nem csupán a kétezer évvel ezelőtti gyökereink közösek, hanem az imáink és az istentapasztalatunk is, mely egész életünket áthatja. Meggyőződése szerint mindezek tudatosítása, a közös ima, az egymás felé fordulás ma is égetően fontos feladat, hogy ne csupán a közös múlt elismerése valósuljon meg, hanem a közös jövő felé is tekinthessünk.

Lukács Ottilia

Stephen J. McKinney – Thomas O’Loughlin – Beáta Tóth (eds.): *Synodality and the Recovery of Vatican II. A new way for Catholics*

Messenger Publications, Dublin, 2024.

A nagy-britanniai Katolikus Teológiai Társaság (*Catholic Theological Association*) 2022-es közgyűlésén határozott arról, hogy a szervezethez, valamint annak tágabb környezetéhez tartozó kutatókat meghívja a szinodalitás emergens teológiájához kapcsolódó reflexióra. A 2024-ben megjelent

kötet kiváló „kedvcsináló”, ugyanakkor igényes és sokoldalú megközelítést magába foglaló gyűjtemény az érdeklődő olvasó számára, amely célkitűzésében nem rejt véka alá *work in progress* jellegét; hiszen a tanulmányok elkészültekor még javában zajlott a 2023–2024-es rendes püspöki szinódus, amelynek 2023 októberében közzétett munkadokumentumára (*Instrumentum laboris*) tudtak még érdemben reagálni a kötet szerzői. Főiskolánk öröme és büszkesége, hogy a kötet szerkesztési munkálataiban Tóth Beáta is szerepet vállalt (aki egyben jelenleg a kötetet kiadó szervezet alelnöke).

Egy szerzetesrendek fenntartásában működő teológiai intézmény közössége számára talán Vivian Boland domonkos professzor kérdésfelvetése tűnik a leginkább figyelemre méltónak a kötet írásai közül (55–67.): a legutóbbi püspöki szinódus előkészítő folyamata mit várt el a szerzetesi közösségektől a szinodális egyház víziójának összefüggésében? Ami feltűnő a szerző számára, hogy csekély a szerzetesekre vonatkozó utalások száma a különböző dokumentumokban, továbbá, hogy az utalások többnyire egy téma felé konvergálnak, amely alapvetően a döntéshozatali folyamatokra vonatkozik. A szerzetesi közösségek tehát ebből a szempontból elsősorban a vezetés, valamint a participációban kifejeződő közös felelősség egységben megélt tapasztalatát tudják felkínálni egy szinodális egyházi létmód számára. Boland értelmezésében a domonkos közösségben ez a „koinotikus kormányzás”, amely megmutatkozik a káptalani kormányzásban, az egymás szabadságát tiszteletben tartó közös előrehaladásban, valamint az engedelmisségben, amely nem pusztán egy fogadalom, hanem a lét egészére vonatkozó princípium, amely így vonatkozik a döntéshozatali folyamat egészére és tanúsított engedelmisségre is.

Természetesen már Boland is felveti annak a kérdéskörét, hogy az együttműködés

és az engedelmesség mátrixában milyen szerep is jut Isten Szent Lelkének; arra ugyanis Stephen J. McKinney tanulmánya (17–27.) hívja fel a figyelmet az Apostolok Cselekedeteinek 15. fejezetét elemezve, hogy az ún. jeruzsálemi zsinat során az Írásban konkrét hivatkozás történik a Szentlélek szerepére, aki maga (is) döntéshozó ágens (vö. ApCsel 15,28). McKinney szerint az ősegyháznak ez a tanácskozása további szempontokkal is szolgálhat a szinodális egyházi működéshez: egymás figyelmes és céltudatos meghallgatása; a döntés elfogadása mind Jeruzsálemben, mint Antióchiában, amely annak kompromisszumos jellegére utal; valamint a fejezetből kiolvasható folyamatjelleg, amely révén többek bevonódnak a vitába – a szerző szerint, bár ezen a ponton feltételezésekbe bocsátkozunk, de a Lukács evangélistánál tapasztalható nőikkel szembeni érzékenység miatt feltételezhető „az első zsinaton” megvalósuló női jelenlét is.

A Szentléleknek a szinodális egyházban betöltött szerepét vizsgálva Jacob Phillips arra is rámutatott a szinodusi munkadokumentumot elemző tanulmányában (199–210.), hogy az egyház egységét a szinodust előkészítő folyamat kizárólag pneumatológiai szempontból tárgyalta – ahelyett, hogy mondjuk krisztológiai fókusszal élt volna; ugyanakkor a Szinodusi Titkárság vonatkozó dokumentumai számot vetettek azokkal a tapasztalatokkal is, amelyek az egység hiányát tükrözik, többek között az egyház tagjai közötti nézeteltérések révén. Phillips úgy értelmezte ezen megállapításokat, mint amelyek elsősorban az egyház gyengeségének a tüneteiként, egyfajta sebezhetőségi pontként értelmezendők. John Sullivan a 2023–2024-es püspöki szinodus előtti egyik legfőbb kihívásként szintén a sokszínűség kezelését emelte ki tanulmányában (85–96.) az alábbiak mellett: az egyházi vezetés minősége és stílusa; a spiritualitás

elsőbbbsége a struktúrákkal szemben; a konzultációs kísérletek értékelése; valamint a püspöki szinodus folyamatszerű felfogása, annak eseményjellege helyett. Hiszen, Sullivan kiemelte a szinodusi és a házassági út közötti hasonlóságot, amelynek bár kitüntetett pontja a központi, ünnepi pillanat, a szövetségkötés, nem hiányozhat azonban az arra való felkészülés és tervezés, valamint az eseményt követő kibontakoz(tat)ás, amelyben számtalan előre nem tervezhető hatás éri nemcsak a házastársakat, hanem az egyházi közösségek tagjait is.

Rendkívül fontos támpontokat ad Tóth Beáta tanulmánya (163–174.), aki éppen a folyamatszerűség kérdéséhez szólt hozzá annak vizsgálatával, hogy az együttthaladás, az együttutazás képei milyen hermeneutikai keretben értelmezhetőek a szinodalitás összefüggésében. Hiszen a II. Vatikáni Zsinat tanításában – kiváltképp a *Lumen Gentium* kezdetű konstitúcióban – a zarándoklat biblikus képének elsősorban az eszkatologikus, fáradságos és veszélyekkel terhelt vonásai a jellemzőek, mellőzve minden horizontális motivációt, fókuszát elsősorban vertikális koordinátába helyezve. Ferenc pápa tanításában azonban egy átfogóbb zarándokhermeneutika bontakozott ki, amelynek alapvető jellemzője az utazás örömeinek és az útonlét pozitív aspektusainak a kidomborítása; továbbá a zarándoklatot értelmezve annak biblikus hátterét is kiszélesítette, hiszen az evangéliumok tanúsága szerint a zarándok-életstílusra magának a Mesternek a példája sarkallja Krisztus minden követőjét. Ferenc pápa kiemelte továbbá a horizontális szempontok jelentőségét is, mint például a történelmi és földrajzi keretek, de maga a testvériség is ilyen gondolat, amely valódi közelséget feltételez. Végül a zarándoklat átfogó teológiájában helyezett el a pápa olyan egyházi tanításokat is, mint a hívek hitérzéke (*sensus fidei fidelium*).

David Jackson és Thomas O’Loughlin írásai (149–161., 225–237.) liturgikus szempontokat vetettek fel a szinodalitás kapcsán; ahogyan Jackson összegezte, a püspöki szinódust megelőző konzultációk és tanácskozások több egyházi környezetben is megfogalmazták a „liturgikus öröm” hiányát, amely összefüggésben lehet a komolyabb liturgikus képzés nélkülözésével is számos régióban. Ugyanakkor azt is felvetette a tanulmány szerzője, hogy az eucharisztikus ünneplés a maihoz képest egy sokkal inkább zsinati/szinodális jellegű egyházi és társadalmi környezetben bontakozott ki az első századokban. Thomas O’Loughlin kiindulópontja megegyezik Jackson álláspontjával, és további szempontokat emelt be elemzésébe, különösen is az „embertudományok” oldaláról nézve: hiszen akár az evolúciós pszichológia, akár a kommunikációtudomány felől közelítünk, mai hagyományos „úttemplomaink” a maguk méretével és befogadóképességével nem teszik lehetővé az egy asztal – oltár – köré összegyűlő, bensőséges eucharisztikus ünneplést. A szerző erőteljes, vitaindító megfogalmazását idézve: „Ez a túlméretezett liturgia ugyan »elvégi feladatát« (az *opus operatum* fogalma értelmében), de ezt csak azon az áron éri el, hogy elidegeníti önmagától azt, ami a tevékenysége lényege” (236.). A kérdés természetesen messzire vezet, és talán éppen ezért érdemes itt megjegyezni, hogy XIV. Leó pápa a szinodusi teológiai munkacsoportok számát éppen egy olyanal is bővítette, amely a szinodális egyház liturgikus ünneplésének vizsgálatával van megbízva.

Az itt röviden jelzett tanulmányok mellett további fókuszok is megjelennek a gyűjteményben, legyenek azok történetiek, ekkleziológiai természetűek, morális kérdéseket feszegetők vagy éppen a szinodalitás területi tapasztalatait értő módon bemutató írások. A tanulmányok rövidege bátorítást is jelenthet a kötet kézbe vételére, amelyért a „garan-

ciát” a kiadó szervezet immáron több mint negyven éves, sokrétű tevékenysége vállalja.

Kisnémet Fülöp OSB

Khrisztosz Jannaras: Istenéhség

Keresztény Mesterek 5., Vigilia, Budapest, 2024. (ford. Nacsinák Gergely András)

A közelmúltban elhunyt Khrisztosz Jannaras (1935–2024) filozófus, teológus, korunk egyik legnagyobb hatású ortodox keresztény gondolkodója. A nagy mester fiatalkori írásait gyűjti egybe e kis kötet, amely a szerző második magyar fordításban megjelenő műve (a korábbi könyv: *Az ortodox keresztény hit alapjai*, Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 2021). Az eredeti esszégyűjtemény először 1961-ben, majd kibővített formában 1969-ben jelent meg, a magyar fordítás ez utóbbit veszi alapul. Különlegessége még, hogy e fiatalkori művet a nagy európai nyelvekre nem fordították még le, így a magyar olvasók előnyt élvezhetnek, amikor Jannarasz gondolkodói pályájának kezdeti kibontakozását szeretnék megismerni. A fordító, Nacsinák Gergely András nem csupán mesterien adja vissza a görög szöveg irodalmi igényű líraiságát, hanem a kötethez írt előszavában és az utóhangban rövid elemzést is nyújt az esszék tágabb kontextusáról, elhelyezve azokat Jannarasz egész életművében, gondolkodói törekvéseinek rendszerében. Amint megjegyzi, a kötetben szereplő írások mintegy csírájában már magukban foglalják a későbbi nagy témákat, amelyek majd bővebben kibontásra kerülnek a gazdag életpálya számos évtizede során.

Amit tehát kezünkben tarthatunk, egy nagyszabású gondolkodó zsenéi, hiszen az 1961-es kiadás idején a szerző huszonhat éves fiatalemberként eszmél a világra és benne a saját helyére, ismeri fel küldetését, fogalmazza meg *ars poeticáját*, vall léttapasztalatáról,

és ad számot kínzó és egyben reményteli útkereséséről. Az esszéekben így fellelhetjük a fiatalkori radikalitás jegyeit, az életre való rácsodálkozás frissességét, a dolgok állását megváltoztatni akaró nyugtalanságot, ám mindezekkel együtt már bennük rejlik egy eredeti gondolkodó bölcsessége és új távlatokat nyitó lendülete is.

A kötetben két nagy egységre osztva összesen tizenhét rövid írást találunk, amelyek különböző műfajúak, és sokféleségükben maguk is jelzik az ifjú szerző útkeresését, aki még hol a széppróza irányába, hol inkább a filozófiai reflexió felé tájékozódik. Találunk itt személyes hangú vallomást (*Egyedül én meg az Isten*), novellát (*Alászállás*), úti beszámolót (amely egyben lelki útleírás is: *A sivatag*), szellemi programot felvázoló önéletrajzi vallomást (*Menekülni az eszmék menedékéből*), metafizikai kérdéseket boncolgató esszét (*Megküzdenni hervadással és halállal*), fiktív szentéletrajzot (*A kelliái Nifon*), filozófiai antropológiai kérdést körüljáró eszmefuttatást (*Apológia*).

Közös bennük, hogy mind ugyanazokra az alapvető kérdésekre keresik a választ: milyen az élet?; mi az emberi lét alaptapasztalata?; miért rejtőzködik Isten?; miért nem tudunk róla világosabb tapasztalatot szerezni?; mi a hagyomány lényege?; hogyan viszonyul egymáshoz hagyomány, újdonság és eredetiség?; és még folytathatnánk a szerző által nyíltan vagy bennfoglaltan feltett kérdések sorát. A burkolt válaszok az esszék fontos alapotívumait rajzolják eléink: az emberi élet szüntelen úton levését, a kegyelemszerű tapasztalatokat, a magány gyöttrő voltát és alapvető szükségességét, a valódi szabadság ismérveit, az igazság és Isten keresésének szomjúsághoz-éhséghez hasonlítható, húsba metsző vágyát. Egyben áttetszik rajtuk a görög filozófus-teológus gondolatvilágának jellegzetes vízjele, annak hangsúlyozása, hogy a keresés mindig az egész ember keresése, nem pusztán az elme erőfeszítése, hiszen „az ember nem meztelen elme

csupán” (75.). A világban, a testben megélt létezésben, az emberi kapcsolatok hálójában születik az eszmélkedés, következtésképpen a helyes vallásosságban, a helyes istenkapcsolatban sem hagyhatjuk figyelmen kívül a tapasztalati világ és a kapcsolatiság alapvető voltát. Amint az önéletrajzi vallomásban (*Menekülni az eszmék menedékéből*) a szerző barátjához, Sztergioszhoz szólva megfogalmazza:

„Előlről kell kezdenünk megint, Sztergiosz, megtanulni az Istent; de a testünkkel kell megtanulnunk igazán, ahogy az egyház adja Őt, ételként és italként, alászállásként és fölmerülésként a világ eleven vizében; a keresztvetés mozdulataként és szálegyenes leborulásként, illatos gyertyaként és tömjénként, böjtölésként és evésként, évszakkal-idővel összhangban megült ünnepként és vigasságképpen. Az egyház: test, kézzelfogható, érzékekkel befogadható.” (109.)

Szentágostoni, pascali, heideggeri tónusok felváltva szólalnak meg ebben az egyre erőteljesebben kibontakozó egyedi hangban, amelynek fő motívuma a 20. század emberének Istenre való szomjazása és istenéhsége. A kötet eredeti, görög címe is erre utal: *Éhség és szomjúság*. A fordító, Nacsinák Gergely a magyar kötetnek az *Istenéhség* értelmező címet adta, habár – amint előszavában megjegyzi – maga is tudatában van a kétségnek, vajon a pontosítás jobban megvilágítja-e az írásokban megjelenő vágy lényegét és többértelműségét: a világ éhsége és szomjúsága Istenre vagy Isten éhsége-szomja? Úgy vélem, az *Istenéhség* cím erőteljes és találó, ámde elveszítjük általa mind az éhség-szomjúság kettős dimenzióját, amely a kötetben végighúzódozó vezérgondolat, mind a jelentés fentebb vázolt többértelműségét. Jannarasz e második magyarul kiadott műve, amely a Vigília Kiadó Keresztény mesterek című sorozatának ötödik darabjaként jelent meg, könnyen megközelíthető, gazdagító,

kedvcsináló olvasmány a kortárs görög gondolkodó életművének behatóbb megismeréséhez. Reméljük, hogy az utóhangban említett előkészületben lévő újabb magyar nyelvű kötetek is hamarosan napvilágot látnak majd további betekintést nyújtva ebbe az izgalmas ortodox keresztény gondolkodói világba.

Tóth Beáta

Jason Evert: A test teológiája egy órában

Mission is Possible, Budapest, 2021. (ford. Sallai Gábor)

Az elmúlt évek során katolikus körökben egyre gyakrabban kerül elő a „test teológiája” kifejezés. Könyvek jelennek meg, előadások hangzanak el a témában, sőt, 2021-től kezdődően a Veszprémi Érseki Főiskola „testteológia konzulens” szakirányú képzést is hirdet. Miként lehet a testtel kapcsolatban teológiáról beszélni? E kérdésre keres és ad választ Jason Evert könyve, amely 2021-ben jelent meg magyar fordításban, azonban eddig „rejtőzködött”: nem került sem a felsőoktatási intézmények, sem a teológusok, sem pedig a testteológia oktatóinak látóterébe. E ténynek minden bizonnyal az az oka, hogy a test teológiájának világhírre szert tett ismerője Christopher West. Érdemes azonban az Egyesült Államokban szintén szaktekintélyként ismert Evert művét is megismerni és megismertetni: könnyen kézbe vehető, táskába beférő kisméretű könyve (12×16,5 cm, összesen 148 oldal) ténylegesen egyetlen óra alatt átfutható, s méltán állítható, hogy tökéletes bevezetést ad a test teológiájába. Természetesen – ahogy a szerző is megjegyzi – elolvasására elégséges egy óra, de a téma további elmélyülést és alaposabb megértést igényel.

„Az emberi szerelemmel kapcsolatos isteni tervet” (7.) bemutató teológia Szent II. Já-

nos Pál pápa nevéhez fűződik. A test teológiája a Szentatának az emberi testről és annak teológiai értelméről szóló százharmincöt elmélkedésének közös neve, amelynek középpontja a teológiai antropológia, központi témái pedig a házasság és a család. Gondolatait II. János Pál pápaságának első öt évében, 1979. szeptember 5-e és 1984. november 28-a között százhuszonkilenc szerdai katekizisben fejtette ki. Beszédeinek gyűjteménye *Férfinak és nőnek teremtette őket. A test teológiája* címen jelent meg, melynek néhány fejezete magyar nyelven 2008-ban, teljes szövege pedig 2021-ben került kiadásra. A pápa megdöbbentő és újszerű gondolatai a férfi és nő szerelmének és testének a teremtéskor Istentől kapott hivatását emeli vissza arra az azt megillető helyre, amelyről az első bűn taszította le, s melyet azóta is folyamatosan bűnök sora támad és igyekszik gyengíteni, ellehetetleníteni.

A mű szerzője, Jason Evert teológiát végzett amerikai katolikus író, a Totus Tuus Press és a Chastity Project alapítója. Feleségével, Crystalinával már több évtizede publikál és tart előadásokat a test teológiájáról. Hivatásának tartja a tisztaság értékének megismertetését, valamint a férfi és a nő Istentől rendelt házastársi kapcsolatának bemutatását elsősorban középiskolás és egyetemista fiatalok számára. A könyv az elején található köszönetnyilvánítás és bevezető után két részben (Krisztus szavai és A szentség) fejt ki a test teológiáját, ezeket a mű végén a könyvajánló, valamint a végjegyzetek követik.

A köszönetnyilvánításban Evert a testteológiával foglalkozó és azt megelőző társainak mond köszönetet segítségükért, majd az előszóban visszaidézi a pápa elleni 1981. május 13-i merénylet előestéjén és annak napján történeteket, mely események rávilágítanak a test teológiájának kiemelkedő fontosságára mind a Szentatya, mind az egyház életében és Istentől kapott küldetésükben.

A bevezető történelmi távlatba helyezi a nemiségre vonatkozó egyházi tanítást, felvázolva, hogy miként változott a testről való filozófiai és egyházi gondolkodás az elmúlt két évezred során. Ezt a testteológia felépítésének rövid bemutatása követi: az első rész a Szentírás három szövegén alapul, a második rész a házasság szentségét veszi szemügyre – Evert könyvének két nagy fejezete is ezt a pápai ki-fejtést és felépítést követi.

Az első rész (Krisztus szavai) a házasság szentségének isteni elemét, vagyis Isten szövetségét és kegyelmét fejti ki II. János Pál pápa gondolatait követve. E rész mélyen biblikus alapú: három fejezetében a szerző a Szentatya Jézus Krisztus három beszédével kapcsolatos elméleteinek gyümölcseit mutatja be. A farizeusoknak a feleség elbocsátására vonatkozó kérdésére adott válaszában (Mt 19,3–8) Krisztus a „kezdetekre” hivatkozik: a férfi és a nő kapcsolatának a Teremtő szándéka szerint a Szentháromságon belüli szeretetkapcsolatot kell jelenvalóvá tennie a világban. A bűn azonban ezt eltorzította – feladat tehát „a test jegyesi jelentésének” helyreállítása: az emberi test képes azt a szeretetet kifejezni, amely révén léte értelmét beteljesítve, ajándékká válik az ember. A második krisztusi „szó”, a hegyi beszéd házasságtörésre vonatkozó tálalma (Mt 5,27–28) visszavezet a bűnbeesés előtti élethez: e fejezetben II. János Pál pápa a szegényérzet, a szemérmesség, a bujaság, a meztelenség, a tisztaság és a jámborság valódi értelmét tárja fel. Felhívja a figyelmet arra, hogy Krisztus azért jött, hogy helyreállítsa a teremtet: nem a test a bűnös, hanem a megkeményedett és Istentől, az emberről alkotott eredeti isteni tervtől elforduló szív, így ezt kell helyreállítani. A harmadik szentírási hely a test feltámadását elutasító szadduceusokkal való párbeszéd a test feltámadásáról (Mk 12,20–25). A Szentatya kifejti, hogy a halál után az átlelkésített emberi testben maga az emberlét valósul meg: az ember leg-

mélyebb vágyakozása a Szentháromsággal való teljes egységben fog beteljesülni. Ennek már itt a földön két jele van, melyek mindegyikét a szeretet indítja el az emberben: egyrészt a házasságban élők testi egyesülése, azaz saját maguk ajándékként való odaadása a másoknak, másrészt a mennyek országáért vállalt cölibátusban élők élete, akiknek a szüzességében fejeződik ki a test jegyesi jelentése.

A könyv második részében (A szentség), mely a házasság emberi oldalát állítja a középpontba, Evert elsőként a szövetség és a kegyelem dimenzióját mutatja be a pápa elmélkedéseinek keresztül. A Szentírásban Isten emberek iránti, valamint Krisztusnak az egyház iránti szeretetének a férfi és a nő közötti házastársi szeretet az analógiája, ezt Szent Pál apostolnak az efezusi híveknek írt levele mutatja be a legszemléletesebben (Ef 5). Jézus Krisztus menyasszonyáért, az egyházért érzett jegyesi szeretetének szentségi jele a házasság, melynek egyik feladata a házassafelek megszentelése. A másik fontos dimenzió a házasság jel dimenziója, amelyen keresztül Isten munkálkodik. A hívések egymás iránti szeretetének mintaképe Krisztusnak az egyház iránti szeretete, emiatt a közöttük levő szerelem lelki és testi megnyilvánulási formái akkor mondhatók megfelelőnek és jónak, ha az ő szeretetét tükrözik. Az Énekek éneke szerelmi költeményében a vőlegény tiszta, önérdéktől és bűnös kívánságtól mentes szerelmes vágya a neki feldíszított menyasszony után az ember szívének legmélyebb vágyát, a személynek a másik ember számára való teljes odaajándékozását fejezi ki. Tóbiás és Sára közös imája, amelyben Isten védelmét és áldását kéri házasságukra, II. János Pál pápa szerint „bizonyos értelemben a liturgia tökéletes mintaképe, melynek szava hatalommal bír” (110), mely állítást az Efezusi levél 5. fejezetében írtak is megerősítik. A házasság harmadik emberi dimenziója az örökségül kapott élet törvényét állítja a középpontba. A pápa a VI. Pál pápa által írt *Humanae vitae* kezdetű

enciklika (1968) alapján elutasítja a fogamzásgátlást mint a nemi aktus természetének, a házastársi ígéreteknek, valamint a személy lényegének ellentmondó tevékenységet. Az életadás képessége a Teremtőtől az emberek számára adott legnagyobb ajándék: Isten a saját teremő erejét és hatalmát oltotta az emberbe, a házastársak életadó szerelmük által válnak a Szentháromság földi képévé. A természetes családtervezés alkalmazása segít tiszteletben tartani mind az Istentől kapott szexualitást, mind a másik személy testét és szabadságát. A pápa mindenkit, azaz minden egyedülálló, házas és cölibátusban élő embert a test teológiájának megélésére hív, melyhez az imádság, a gyónás és az Eucharisztia ad számukra erőt. Ha a személy belátja, hogy a Szentháromság szeretetének megélésére hivatott ebben a világban, azt pedig csak önmagának a szabad, önkéntes és teljes odaajándékozásában élheti meg, akkor az örök életnek, vagyis az Istennel való teljes egységnek előízét már itt, e világban is megtapasztalhatja.

A téma rövid, egyórányi összefoglalása után a könyvajánlóban Evert hét további művet javasol a témában való elmélyülésre vágyóknak: két-két könyvet Christopher Westtől és saját feleségétől, Crystalina Evertől, valamint három saját művét a tisztaság témájában.

A végjegyzet az előszó, a bevezető, valamint a könyv két nagy részében szereplő három-három fejezet szakirodalmi utalásait sorolja fel tizenhét és fél oldalon. E rövid műben az összesen négyszáznégyszer hivatkozás szerepeltetése azt támasztja alá, hogy a szent pápa elméleteiből született tanítás komolyan átgondolt, filozófiai, szentírási és teológiai megalapozású összefoglalása mindannak, ami katolikusként elmondható a házasságról, a nemiség Istentől eredő céljáról és az emberi szexualitásról.

A könyv rendelkezik egyházi jóváhagyással („Nihil obstat”, 2017): Rev. Michael L. Dis-kin, a Phoenix-i Egyházmegye rektorhelyet-

tese igazolja, hogy tartalmában mentes minden dogmatikai és erkölcstani tévedéstől.

Biztosan állítható, hogy e kis könyv minden olvasó számára tartalmaz meglepetést: nemcsak amiatt, mert az egyház részéről eddig nem megszokott módon, az emberi testet és szexualitást szentírási és teológiai környezetbe helyezi és magyarázza, hanem amiatt is, mert Szent II. János Pál pápa bensőséges és mély gondolatai arra készítetik, hogy újra és újra elolvassa és meg akarja érteni az olvasott szöveg mondanivalóját. Valóban forradalmi e tanítás: rámutat a szereteten alapuló emberi önodaaajándékozás szentháromsági értelmére; tabuk nélkül beszél arról, hogy a lélek mellett a test is a szentség forrása; kifejti, hogy az emberi szexualitás eredeti, Istentől akart rendeltetése szerint értékes, nemes és szép; megtanít arra, hogy az ember tisztelje, értékelje és tartsa tiszteletben saját és embertársai férfi vagy női mivoltát.

Minden, önmagát és az életvezetését komolyan vevő katolikus számára ajánlható Evert könyvének elolvasása és átélmélkedése életállapottól függetlenül. A sokszor félreértett és egyoldalúan félremagyarázott katolikus szexualitakai tanítás helyesbítése érdekében érdemes volna beépíteni a test teológiáját az erkölcssteológia és a dogmatika oktatásába. Fontos volna a középiskolás és egyetemista korosztály számára is megfelelő módon elérhetővé tenni és tanítani, valamint a jegyesoktatásban, a szemináriumokban és a szerzetesi intézményekben megismertetni a házasságra, valamint az Isten országáért cölibátusi életformára készülőkkel. Amint minden hívő és nem hívő számára tud újat mondani és adni a test teológiája, úgy az is egészen biztos, hogy senki sem marad ugyanaz az ember e tanítás megismerése után; a szent pápa tanítása nyomot hagy az ember szívében-lelkében és ekként testében is.

Kék Emerencia

Ferdinand Ulrich: Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten. Die Autorität der Liebe

Schriften VII, Johannes Verlag Einsiedeln, 2024.

Megszoktuk az evangéliumot, hozzászoktunk az evangélium szavaihoz. Hasonlóan ahhoz a ruhához, melyet megörököltünk, s mégis sajátunkként hordunk. Évszázadok óta örököljük a sajátunkat, a pont megfelelő méretűt, s ha elkopik is vagy kifeslik néhol, nemcsak foltot varrunk rá engedelmesen: régi szövetből, hanem még szakadtan is hordjuk, viseljük tovább. Ahhoz is hozzászoktunk, hogy lecserélhetetlen. Nyilván nem a ruha teszi az embert, de azért mégiscsak az emberről szól az a ruha, amelyet hord, őt fejezi ki, még akkor is, ha nem szeretné. Mit mond az evangéliumról, az evangélium szavairól az a mód, ahogyan viseljük? Vajon meg lehet szokni, hozzá lehet szokni az Ige elevenességéhez, az „eleven tűzhöz”? Engedjük csak a bőrrünkig, megszokott fogalmaink, struktúráink határvonaláig, véletlenül se tovább? Elégedjünk meg azzal, hogy becsülettel tisztítjuk, elvétele tanítjuk? Legyen egészen magától értetődő, hogy valójában szakemberek dolga? Hogy mindig másoké: igehirdetők, exegéták, dogmatikusok, vallásfilozófusok, hermeneuták, nyelvészek, kultúrtörténészek, irodalomkritikusok, költők, írók, politikusok, netán az internet, az influenszerek, újabban persze az MI dolga? Hogyan viseljük, viseljük el az evangéliumot most, amikor saját fülünk hallatára hangzik fel, saját szemünk láttára lapozgatjuk?

Némi leegyszerűsítéssel élve ez az alapotívuma és rejtett központi kérdése annak a karcsú, kék könyvnek Ferdinand Ulrich (1931–2020), a regensburgi keresztény filozófus hagyatékából, amely a talentumokról szóló példabeszéd (Mt 25,14–30) mélyebb dimenziói felé vezet az olvasót gondolkodói életműve hetedik kötetében. Az eredetileg írógéppel készített anyagot pár saját kézzel rajzolt skiccel együtt Manuel Schlögl, a kölni teológiai főiskola tanszékvezető dogmatikaprofesszora, a Passau-i Ferdinand Ulrich Archivum vezetője rendezte sajtó alá. A filozófus azon előadásainak anyagáról van szó, melyeket az 1982/1983-as tanévben tartott a jezsuiták müncheni filozófiai főiskoláján, valamint a római Germanicumban.

Bár vitathatatlanul egyedülálló gondolkodói minőséggel közelített az evangélium mélységeihez, és komoly kihívás végigolvasni például a tékozló fiúról szóló példabeszédéről írt több mint nyolcszáz oldalas művét,¹ szellemi szolgálatát egyszerűen a közvetítésben látta: hidat verni a konzumizmus és az információáradat diktatúrájában sodródó, vergődő posztmodern ma embere és a mai napon felhangzó, felszabadító evangélium között. Szolgálat az egyetemi előadásokon, szemináriumokon, szakmai konferenciákon és egy-egy téma szakirodalmának gazdagításán túlmenően az életük értelmét kereső hallgatókkal, szerzetes- vagy papnövendékekkel való beszélgetés személyes folyamatában, dialóguseseményekben teljesedett ki – azokban az évtizedekben különösen, amikor már egyáltalán nem publikált. Akik forgatták, ismerik műveit, talán most fellelegeznek: végre valami Ulrichtól, ami csalogatóan, már-már barátságosan rövid, áttekinthető. Ám a talentumok példabeszédének „ontologikus exegézise” szintűgy kihívás elé állít minket, és nem túlzok: minden egyes bekezdésével. Nemcsak a szerző, az olvasó

¹ FERDINAND ULRICH: *Gabe und Vergebung. Ein Beitrag zur biblischen Ontologie* [Ajándék és megbocsátás. Egy biblikus ontológiáért], Schriften V, Johannes Verlag Einsiedeln, Freiburg, 2006.

számára is súlyos feladat ráhangolódni arra a léttapasztalatra, amit a Szentírás szövege, végső soron a testté lett Ige hordoz, és türelmesen „ízlelni” azt, „ízlelni” őt belső, szellemi-lelki érintéssel, megtalálni, folyamatosan formálódni engedni azt a nyelvezetet, kifejezőmódot, amely e tapasztalatot a ma embere felé észlelhetően, foghatóan közvetíti.² Bár rövidebb lélegzetvételű e meditáció, a tét mégis ugyanaz, mint a regensburgi filozófus más művei esetében: drámai szembesülés önmagunkkal s egyszersmind az önmagát értünk egészen, egészen *semmiért* odaajándékozó, teremtető szabadságra hívó Istennel. A tét egy lelki-szellemi értelemben vett metanoia, egzisztenciális újjászületés avagy „exodus” – amint Manuel Schlögl summázza a könyvhöz írt bevezetése végén. Vajon „valamennyien beletörünk az engedelmességbe”,³ vagy alámerülünk az Ige szenvedésébe, és sajátunkká tesszük az ő engedelmességét (Zsid 5,8)?

Amennyiben nem mi vagyunk önnön létünk végső forrása, hanem kapjuk létünket (ha nem is teljesen, de bizonyos szempontokból mindenképp), mindannyian a létezésnek mint ajándékozásnak és továbbajándékozásnak a tér-idejében mozgunk, töltünk ki teret és időt, formálunk egyéni és közösségi történelmet, kultúrákat és társadalmakat. E szempontból tekintve tehát Jézus példabeszéde ugyanahhoz az emberhez szól, mint „abban az időben”, amikor először, eredetileg elhangzott. Ulrich olvasatában a talentumok a létaktus ajándékának képi megjelenítői – a keresztény kinyilatkoztatással szerves összefüggésben. A szentháromságos Isten ugyanis a teremtet világot s a benne fellelhető minden egyes létezőt *secundum totam suam substantiam ex nihilo*, teljes valósága szerint a *semmiből* alkotta.⁴ Ulrich mestere, Aquinói Szent Tamás megfogalmazása szerint: *creare est dare esse*, vagyis teremteni nem más, mint léteet ajándékozni.⁵ A szolgák sáfárkodása, azaz önfogadása és önbevetése történetén keresztül a regensburgi filozófus önmagunkkal próbál szembesíteni. Láttatja szabadságból születő cselekvésünk valódi eredetét, konkrét lehetőségét. Megízlelteti velünk önmagunk semmiért történő bevetésének örömet, avagy e lehetőség elvételének tragikumát, tehetetlenségét. Ulrich kis kötetének alcíme, *A szeretet tekintélye* utal arra, hogy a szabadság megszületésének történetével összefonódva a példabeszédben s annak kifejtésében a hatalomhoz, illetve a tekintélyhez való viszony is kockán forog. Megsejthető és tapasztalható a valódi, ontológiai értelemben vett hatalom és tekintély – az „ontológikus exegézis” vallásfilozófiai relevanciája.

A könyv, *Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten. Die Autorität der Liebe* [A ránk bízott talentumok példabeszéde. A szeretet tekintélye⁶] nyolc fő fejezetből áll. Első pillantásra úgy tűnik, mintha Ulrich a hermeneutikai alapvonalat vázolja („Úgy lesz, mint amikor egy ember...”; 3–11.) időrendi sorrendben elmélkedne a történetekről, a szereplők közötti viszonyról és a talentum(ok)hoz való viszonyulásukról. Hosszan elidőz a nyitó jelenetnél: egy ember külföldre, idegenbe készül menni („Önmagam megvonása mint önmagam ajándékba adásának módja”; 12–46.), és szétosztja vagyonát szolgálai között („A talentumok alakja; Egy az ajándék,

² MAZGON GÁBOR: *Máriában olvasni az Írást. Ferdinand Ulrich biblikus ontológiája és ontológikus exegézise*, doktori disszertáció, PPKE-HTK, Budapest, 2020 (különösen: 229–256).

³ OTTLIK GÉZA: *Iskola a határon*, Magvető Zsebkönyvtár 1, Magvető, 2012, 142.

⁴ DH 3025; vö. 1333, 800.

⁵ *Super Sent.* lib. 1, d. 37, q. 1.

⁶ Az idézett Ulrich-szövegrészletek (akár tartalomjegyzékből, akár főszövegből) az esszé szerzőjének fordításai. Ha az eredeti szöveg kurzivált kifejezést tartalmaz, az tükröződik a magyar szövegben is. (*A szerző*)

ám belsejét tekintve sok; Az 5, a 2 és az 1 mint szimbólumok”; 47–67.). Meglepő módon máris a kötet felénél járunk. Tovább lapozva a szolgák cselekvésmódja kerül a meditáció fókuszába, a talentum(ok)hoz és bennfoglaltan önmagukhoz, valamint urukhoz fűződő viszonyuk („A tét: azáltal vágni bele önmagam odaadásába, hogy az ajándékozó elrejti önmagát”; „Az elsovradó önbevetés”; 68–100.). A könyv kétharmada. Az utolsó harmad, szinte ötven oldal a záró jelenetnél időz el: a külföldre távozott ember sokáig elhúzódó visszatérésének pillanatánál és a szolgák számonkérésénél („A szigorú úr és ítélete”; „Belépni az örömbé, kidobottnak lenni”; „Az úr örömében zajló itt-lét”; 101–146.). Az elmélkedés azonban mégsem teljesen lineáris. Inkább folyamatosan körkörös (*kreisendes Seinsdenken*): egyszerre érzékeli az eredetnek és a végkifejletnek, múltnak és jövőnek a döntő *jelen* pillanatban történő valóságát az újabb és újabb szempontok kifejtésekor. Ulrich nemcsak a keresztény bölcseleti-teológiai hagyomány nagyjait, hanem Rainer Maria Rilket, Charles Péguy-t, Friedrich Nietzsche-t is idézi, sőt ez utóbbiától hosszan kommentál egy szakaszt.⁷ Az egyes vagy többes szám harmadik személyt néhány alkalommal, pár mondat vagy bekezdés erejéig egy-egy szigorúbb és monologikusabb ontológiai kitekintés váltja. Ulrich nem egyszer meg is szólítja az olvasót a narráció fenomenológiai medréből mintegy „kilépve”, döbbenetes és drámai módon. Nem idegen tőle az egyes szám második személy használata sem.

A példabeszéd szereplői, eseménysora egy olyan képi keretet feszítenek ki, amely Ulrich olvasatában egyszerre lendít e kereten „túlra”. A példabeszéd megértésének, az elhangzó ige felfogásának feltétele „azokban a napokban” és a mindenkori mostban is az, hogy ugyanazon képi kereten *belül* maradván észleljük a *benne* feltáruló teljesen mást vagyis *különbözőt*, végső soron az önmagát feltáró Fiúisten lét- és cselekvésmódját, kapcsolatát az Atyával. Nem egy mögöttes struktúra vagy tartalmiságában esszenciálisan a szöveg fölött lebegő, örökérvényű igazság vagy használható tanulság után szükséges nyomoznunk. S azáltal sem jutunk tulajdonképpen többre, ha leragadunk a kultúr- és irodalomtörténeti háttérnek, a szöveg keletkezésének precíz rekonstruálásánál.

Ulrich útja, az „ontologikus exegézis” leginkább a keresztény spirituális teológiai hagyomány lelki értelmezéséhez (*sensus spiritualis*) áll közel, ennek sajátosan mai formája. Hermeneutikájának paradigmája egészen személyes, elsősorban krisztológiai. Eleven analógiaként a testté lett Ige két természetének kapcsolata szolgál számára. A megértő hallgatás közben ahhoz hasonló *viszony* képződik le vagy fogan meg az ember szellemi aktusai folyamán, amit a Khalkédoni Zsinat definíciója kísérel meg körülírni. Az a mód, ahogyan isteni és emberi természet kapcsolódik Krisztus egy valóságában/személyében, érvényesül a belső képzet és az általa hordozott értelem/jelentés viszonyában is. A példabeszéd konkrét képeinek, eseménysorának észlelése és mélyebb jelentésük felfogása olyan beszédeseményben születik (*Sprachereignis*), mely során a kép (*Bild*) és annak rejtett értelme/jelentése (*Sinn*) „keveredés nélkül és szétválaszthatatlanul” őrzi a differenciát az egységen belül.⁸ A történet „tárgyi” vonatkozásával egyidejűleg az alany személyében is megvalósul e különös egység: a példabeszéd hallgatója egyszerre képezi le saját

⁷ FERDINAND ULRICH: *Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten. Die Autorität der Liebe*, Schriften VII, Johannes Verlag Einsiedeln, 2024, 74–80.

⁸ DH 302; FERDINAND ULRICH: *Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten*, i. m., 302, „ungetrennt”, „unvermischt”.

belső, szellemi-lelki terében a példabeszéd konkrét valóságát, valamint nyílik rá a konkrétan messze túlmutató, a legkisebb fragmentumban töredékként feltároló Isten jelenlétére.

Az volt a benyomásom, hogy Ulrich esetében a „lelki értelem” nem egy izzadságos szellemi okfejtéssel kihámozandó tartalom, remekül kódolt absztrakció. Nem is a régmúlt idők kódé-be vesző, a jelenre mégis hatást gyakorló tényállás, korhoz kötött összefüggés: öt verebet két fillérért, Júdás bemártott falatja vagy Dél királynőjének útja Salamonhoz. A példabeszéd értő hallásához nem is annyira felsőfokú tanulmányok elvégzése szükséges. Talán még az elmélkedő olvasás aszketikus gyakorlása sem elengedhetetlen feltétel. Több múlik azon, hogy az ember hogyan van jelen a bőrében. Hogy távolságot tud-e venni a valóság szellemi leképzésének számára megszokottá, otthonossá vált módjaitól, fogalmaitól? Azon múlik inkább, hogy szembe mer-e nézni önmagával az isteni szavak által alkotott eleven tükörben? Engedi-e, hogy valamilyen szempontból, bármilyen szempontból érintse a felhangzó/fellapozott ige: itt és most? Hogy tettekre váltja-e azt, amiben egészen meglepő módon részesedett?⁹

Az Írás szavának a keresztény hagyomány Órigenész óta alapvetően kétféle értelmét különbözteti meg: a szó szerintit, illetve a lelkit. Elénk tárja azt a három további dimenziót is, amely magukból a szavakból, a leírt történetekből bomlik ki: az allegória vagy a tipológia terét, amely a hit tartalmilag megragadható dimenzióját rejt, a hitigazságok szöttesét és nexusát; a szükséges cselekvés megfelelő módját elénk táró erkölcsi dimenzió terét; végül az anagógia terét, mely a kinyilatkoztatás misztériumaihoz emel fel szívet és elmét, s a végső célokat működésük jelenvalóságában engedi tapasztalattá válni.¹⁰ Nyilván nem meglepő, hogy Ulrich „ontológus egzegézisében” a *sensus spiritualis* mindhárom dimenzióját észlelni, ha eleve a keresztény hit talaján gondolkodó filozófus művét forgatjuk. Leginkább viszont az a bensőséges természetesség figyelemre méltó nála, amellyel a jelentések rétegei vagy dimenziói egymással összefonódva, együttesen jelennek meg és hatnak. A szigorúbb nyelvészeti vagy etimológiai megközelítés kéz a kézben halad a játékos, újjáteremtő nyelvhasználattal. Ulrichnak végtelen türelme van ahhoz, hogy elidőzzön a hétköznapi történetek egyszerű gesztusainál, hogy elmélyüljön e mozdulatokban, pillanatokban, hogy tűpontosan ábrázolja szinte prózai szegénységüket, amely mégis egyre több szemponttal gazdagítja a szemlélőt. Fenomenológia és hermeneutika. A számok alakjának a zsidó hagyomány misztikájából merítő fejtegetése illetve a teremtés mint létajándékozás szenttamási szemléletmódja vonatkoztathatók egymásra, kölcsönösen megvilágítják egymást. Zsidó számmisztika tehát és keresztény ontológia. Bizalom és szigor, szabadság és engedelmesség, gyengédség és hatalom, irgalom és ítélet sokszor divergáló szempontjai egyetlen töből fakadva lesznek jelenvalóvá s hatnak az olvasóra (Selbigkeit). Hisz a teremtő, kinyilatkoztató, megváltó Isten mint a Szeretet pazar Élete és Örökkévaló Ajándékozás elven fókuszpontba gyűjti a keresztény hitigazságok részleteit, morzsáit.¹¹ Így a filozófus keze ügyébe kerülő isteni létajándékozás folyamata meglepő konkrétsággal és felszabadító erővel válhat tapasztalattá az olvasó számára. Úgy vélem, Ulrich szentírásértelmezése termékenyí-

⁹ Lásd bővebben a „Verweilen im Bild als Darüber-hinaus” [Úgy időzni el a képnél, hogy túl is lendülünk azon] és a „Gnade als Gericht” [A kegyelem mint ítélet] c. fejezeteket: uo. 5–11.

¹⁰ Vö. KEK 115–118.

¹¹ Vö. FERDINAND ULRICH: *Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten*, i. m., 62–64.

tően hatna a mai nemzetközi és interdiszciplináris diszkusszió igyekvésére, mely a szó szerinti jelentésre szűkítéssel túl egy teljesebb, teológiaiabb és ökumenikusan nyitott olvasatot keres.¹²

Talán nem túlzás úgy fogalmazni, hogy a regensburgi filozófus „ontologikus egzegézisének” egyik kardinális pontja a *maior dissimilitudo*, a nagyobb különbözőség megőrzése az analógiákon belül. E keresztény spekulatív hangsúlyt véresen komolyan veszi anélkül, hogy kisiklana egy szintisztán negatív értelmezés irányába. A katolikus teremtéstéológia hittétele eredeti kontextusában a Teremtő és teremtmény közötti hasonlóságot, létezésük hasonló valóságát szövezi le a mindig érvényben maradó nagyobb differencia kitételével.¹³ Ulrich e szemléletmód végső alapjára világít rá, amikor ráhangolódik az isteni Elbeszélő léttapasztalatára. A mintázat ugyanúgy szövődik Jézus személylétében, illetve példabeszédének szövegében. Az annak képei és azok jelentése/értelme közötti differencia sem hasonlóságuk „mellett”, hanem azon „belül” történik, ahogyan az isteni és az emberi természet viszonya sem külsődleges vagy pusztán érintőleges, hanem egészen bensőséges az ő istenemberi valóságában. Ebből eredően szükséges a különbözőt a hasonlóan belül észlelnünk, mindvégig a példabeszéd konkrét világában mozogva. Ulrich számára ebben áll az alapvető hermeneutikai döntés (Krisis): merész rányílás a képben rejlő és ugyanakkor azon messze túlmutató Valóság megtapasztalására és továbbtapasztaló értelmezésére. Tehát az „ontologikus egzegézis” e differenciátörténet és az „eleven határvonal” (lebensdige „Riß”) epifániájának, kifejezőmódjainak a kitapintása, egyszerre fenomenológiája és hermeneutikája.¹⁴ Az evangéliumi narrátor, Jézus saját halála küszöbén áll. E fájdalmas, intenzív készüllet légkörében mondja el tanítványainak a vagyonát szétosztó ember és szolgálai történetét. Ulrich észlelhetővé teszi számunkra a példabeszéd hétköznapi, konkrét alaphelyzetében rejlő egyetemesen érvényes, végidőbeli súllyal bíró emberi gesztusokat, viszonyulásokat, döntéseket. Szinte tapinthatóvá válik a végkifejlet sűrű éjszakája, a földbe temetett talentum sorvadó terméketlensége: a személyes minőségtől megfosztó, tárgyasító birtoklás meghasonlása önmagával. Viszont a bátran és gyümölcsözően „sáfárgató” szolgák „bemehetnek” uruk ujjongó örömébe, amely elbírja, hordozza e legbelső szakadást, elidegenedést, sőt, bizonyos értelemben az teszi nyilvánvalóvá. A szolgák számonkérésének, az ítéletnek a „mértéke” pedig nem egyéb, mint a számtalan itt és mostban végrehajtott konkrét cselekvés mértéke: a talentumokkal való nagyvonalú, merész, lényegében mértéknélküli „kereskedés”. Az időzőjelek itt és a főszövegben is az ugyanazon belül megsejthető egészen különböző epifániáját sejtetik.

Jézus teljes önmagát bízta teljesen a tanítványaira, teljes önmagát bízta teljesen ránk: Testét és Lelkét, evangéliumának eleven szavait, amelyek ezen istenfiúi gesztus szegénységéből az évszázadok folyamán egyre gazdagabb nyelvi és kulturális szöttekessé formálódtak. Az evangéliumok írott szövegteste bizonyos értelemben szintúgy talentumnak tekinthető. Jézus rejtőző, ám felszabadító jelenlétének „helye”. Évszázadok óta örököljük... pont megfelelő méretű... szakadások dacára is hordjuk... Döntő jelentőségű tehát, hogy hogyan viseljük ezt az istenemberi

¹² Például ODA WISCHMEYER (Hrsg.): *Lexikon der Bibelhermeneutik. Begriffe-Methoden-Theorien-Konzepte*, de Gruyter, Berlin, 2009; uő: *A bibliai hermeneutikák kézikönyve Órigenész-től napjainkig*, Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferencia Alapítvány, Szeged, 2022; FABINY TIBOR: *Túl a literalizmuson. Gondolkodó párbeszéd a teológiai hermeneutikáról*, L’Harmattan, Budapest, 2023;

¹³ Vö. DH 806.

¹⁴ Vö. FERDINAND ULRICH: *Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten*, i. m., 4.

ajándékot. Engedjük, hogy valóban a sajátunkká váljon? Hisz bennünk, általunk kíván jelen lenni, betölteni az egész teremtet világot. A helyzet drámaisága talán tovább is fokozódik, ha kérdő mondatokként hallgatjuk a könyv záró bekezdését, melyben az ítéletet tartó Narrátor egyes szám második személyben és filozófiai „dialektusban” szól olvasójához:

„»Engedted, hogy *megosszam* veled önmagamat mint ajándékot, és abban, amit szétoztottam, teljességem vált osztályrészeddé. Azáltal, hogy kockáztattad a keveset, mindent megtettél. Mondom neked, mélységes hit az, hogy képes vagy elfogadni, te tudod ezt, te teszed ezt. Van bátorságod ahhoz, hogy *elsajátítsd* azt, ami adódik; nem riadsz vissza attól, hogy az ajándékot átalakítsd – bizalmam árulnád el vele, irántad való hűségem. – Átalakíthatsz, táplálkozhatasz, megemészthetsz. Én *osztom*, én osztom meg magam, és van bátorságod arra, hogy *szétozsd* azt, amit nyújtok neked, hogy szétrágd, darabjaira bontsd és megfejtsd, hogy amikor elfogadsz, megcselekedd azt, ahogy adok: Önmagam megosztását (Teilung) és az Önmagamtól való elszakadást (Trennung), amely életem legbelső egységének misztériuma, (vagyis) van bátorságod arra, hogy átengedd magad sajátléted darabjaiban. Az én külsővé válásomat éled (Entäußerung). Így engeded, egészen aktívan, hogy általam állj össze. Amennyiben adsz, kapsz, amennyiben kapsz, adsz. Lehet téged táplálni, s ezáltal élsz, ajándékba kapott test vagy, mely saját magát építi föl: menj be Urad örömébe: én vagyok a tested és a véred, az öröm»”.¹⁵

Jakab Krisztina Franciska

¹⁵ Uo. 146.

A RECENZIÓK SZERZŐI

DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG domonkos szerzetesnővér, teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Dogmatika Tanszékének tanára; deak.hedvig@sapientia.hu

LUKÁCS OTTILIA teológus, a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola rektora és a Szentírás-tudományi Tanszék vezetője; lukacs.ottilia@pphf.hu

KISNÉMET FÜLÖP pannonhalmi bencés szerzetes, szociológus és teológus, a Sapientia Főiskola Fundamentális Teológia Tanszékének tanársegéde; fulop@osb.hu

TÓTH BEÁTA teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Dogmatika Tanszékének vezetője, a *Sapientiana* főszerkesztője; toth.beata@sapientia.hu

KÉK EMERENCIA teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Morálteológia Tanszékének docense; kek.emerencia@sapientia.hu

JAKAB KRISZTINA FRANCISKA, katolikus teológus, költő, a PPKE Hittudományi Karán szerzett licenciátust, szakfordítóként dolgozik; jakab.krisztina@gmail.com